Binnenstebuiten

Lespakket kleuteronderwijs

Over onzichtbaar ziek zijn
en primaire immuundeficiëntie (PID)

djapo

Inleiding

Sommige mensen zijn ziek zonder dat je het ziet. Hoewel ze gezond ogen, werkt hun afweersysteem niet zoals het hoort. Daardoor krijgen ze vaker infecties dan mensen met een goed functionerend afweersysteem, duren hun infecties vaak veel langer en zijn ze vaak moe. Voor hun omgeving is niet altijd duidelijk wat er aan de hand is, waardoor ze steeds opnieuw moeten uitleggen waarom ze afwezig zijn of waarom ze niet aan volle kracht kunnen meedoen met een activiteit. Wat je niet ziet, is namelijk moeilijk om te begrijpen, en dus ook moeilijk om rekening mee te houden. Voor jonge kinderen, die nog volop leren om hun eigen gevoelens en die van anderen te begrijpen, weegt dat extra zwaar.

Het afweersysteem beschermt het lichaam tegen indringers zoals bacteriën, virussen en schimmels. Bij primaire immuundeficiëntie (PID) ontbreekt een onderdeel van die afweer of werkt het afweersysteem niet goed. Iemand met PID wordt daardoor vaker, langer of ernstiger ziek. Soms is de afweer net overactief en valt ze het eigen lichaam aan, wat bloedafwijkingen of ontstekingen van organen zoals de darmen of de schildklier kan veroorzaken. PID is aangeboren en blijvend, vandaar het woord ‘primair’. Het is dus iets anders dan een tijdelijk verzwakte weerstand na een griep of door medicatie.

Er zijn meer dan 600 vormen van PID beschreven, van erg mild tot levensbedreigend, en PID ziet er bij niemand precies hetzelfde uit. Naar schatting heeft ongeveer 1 op de 500 mensen een vorm van PID. Hoe PID verloopt, verschilt sterk van persoon tot persoon. De ernstigste vormen, waarbij iemand blijvend opgevolgd en behandeld wordt, zijn zeldzamer. Op jouw school kan er dus een kind met PID zitten, vaak zonder dat het al ontdekt is.

PID is niet besmettelijk. Je wordt ermee geboren en je kan het niet doorgeven aan een klasgenoot. Anderzijds zijn mensen met PID wel erg kwetsbaar voor besmettingen door anderen. Zo kan een gewone verkoudheid of griep voor iemand met PID wekenlang aanslepen en veel meer schade aanrichten dan bij mensen zonder PID. Thuisblijven wanneer je zelf ziek bent, je handen wassen, niezen in je elleboog en het klaslokaal verluchten zijn dus extra belangrijk wanneer er een kind met PID in je klas zit.

Naast regelmatig ziek zijn, ondervinden mensen met PID ook gevolgen die minder zichtbaar zijn en die vaak even zwaar wegen als de infecties zelf: langdurige vermoeidheid, die per persoon andere oorzaken kan hebben, achterstand op de leerstof door de vele en vaak langdurige afwezigheden, steeds opnieuw moeten uitleggen wat er aan de hand is en niet altijd geloofd worden, … Dit is waar jij als leerkracht het verschil kan maken.

Dit lespakket voor het kleuteronderwijs ondersteunt je om PID bespreekbaar te maken in de klas. Als je ziek bent zonder dat iemand het ziet, maakt het namelijk een groot verschil als anderen je geloven en je laten meedoen op je eigen tempo. Door aan de slag te gaan met de werkvormen in dit lespakket leren de kleuters over het afweersysteem en over wat het betekent om onzichtbaar ziek te zijn. Ze denken na over gevolgen en leven zich in in het perspectief van Lina, een fictief personage van vijf jaar dat er gezond uitziet, maar vaak ziek en daarna moe is en regelmatig naar de dokter moet.

Het lespakket staat op zichzelf en geeft je als leerkracht een concrete lesvoorbereiding om rond onzichtbaar ziek zijn, of meer specifiek rond PID, aan de slag te gaan in de klas. Je kan daarvoor met alle werkvormen na elkaar aan de slag gaan, maar je kan de werkvormen (behalve het slot) ook afzonderlijk integreren in je klaswerking. Om snel te bepalen waarvoor je een afzonderlijke werkvorm kan gebruiken, raadpleeg je eerst het doel. De werkvormen zijn verder telkens opgebouwd in genummerde stappen en bevatten instructies om de werkvorm uit te voeren, **mogelijke denkvragen om aan de kleuters te stellen**, **uitleg voor de kleuters in directe rede** en *mogelijke antwoorden van de kleuters, ter illustratie*.

Dit lespakket is bedoeld voor alle leeftijden van het kleuteronderwijs. Bij elke werkvorm staat een tijdsindicatie.

In bijlage 1 vind je een korte begrippenlijst en een lijstje met antwoorden op mogelijke vragen van kleuters. Dit document is bedoeld voor jou als leerkracht, niet voor de kleuters. Niet alles uit deze bijlage hoeft dus benoemd te worden tijdens de klasactiviteiten, maar je kan ermee anticiperen op mogelijke vragen die opduiken. Lees de bijlage dus vooraf even door en hou ze bij de hand tijdens de werkvormen.

Lees de infobundel van Binnenstebuiten voor meer info over PID.

VERMOED JE DAT EEN KLEUTER PID HEEFT?

Merk je bij een kleuter afwezigheden die blijven terugkomen, traag herstel na elke infectie of vermoeidheid zonder duidelijke reden? Geef dat dan door aan de zorgcoördinator of het zorgteam, en vertel aan de ouders/voogd wat je vaststelt, zonder het te interpreteren. Zelf een diagnose stellen hoeft niet en mag niet. Het gesprek op gang brengen is voldoende. In de infobundel lees je meer over de tien waarschuwingstekens en over regelingen voor leerlingen die lang of erg frequent afwezig zijn, zoals tijdelijk onderwijs aan huis en Bednet.

MEER WETEN EN MEER DOEN

- **Infobundel Binnenstebuiten**: wat je als begeleider van kinderen en jongeren minimaal moet weten over PID, over signalen herkennen en over wat je kan doen.

- **Lespakketten lager en secundair onderwijs**

- **Mini-documentaire** van VIB in samenwerking met UZ Leuven en Bubble ID: kinderen en jongeren vertellen zelf wat het betekent om met PID op te groeien.

- **Het prentenboek 'Pim & de Confetticape' van BePOPI**: een boek dat op kindermaat vertelt wat een primaire immuundeficiëntie is, zonder zware woorden en zonder angst. Het geeft kinderen taal voor wat ze voelen, en het geeft de mensen rond hen een manier om erover te praten.

Overzicht

Werkvorm 1: Prent zoekt verhaal	De kleuters verbeelden een ontbrekend deel van een prent en denken zo na over wat je bij Lina niet ziet, en beseffen dat kinderen eenzelfde situatie verschillend kunnen beleven.	± 20 minuten
Werkvorm 2: Ik ben nodig	De kleuters ontdekken wie en wat Lina nodig heeft om zich goed te voelen en mee te doen, en tonen daar gevoeligheid voor.	± 20 minuten
Werkvorm 3: Gevoelensschijf	De kleuters herkennen en benoemen gevoelens bij zichzelf en bij Lina rond onzichtbaar ziek zijn, en leven mee.	± 15 minuten
Werkvorm 4: Uitbeelden	De kleuters leven zich in en beelden uit hoe het is om onzichtbaar ziek te zijn.	± 25 minuten
Werkvorm 5: Siamese rups	De kleuters onderzoeken de gevolgen van onzichtbaar ziek zijn als een kettingreactie, en ontdekken dat één gebeurtenis meerdere gevolgen kan hebben, zowel positief als negatief.	± 35 minuten
Slot: afspraken voor onze klas	De kleuters vertalen wat ze ontdekten naar concrete afspraken voor de eigen klas.	± 15 minuten

Ontwikkelingsdoelen

WETENSCHAPPEN EN TECHNIEK

Natuur

Gezondheid

1.9 De kleuters kunnen bij zichzelf en bij anderen het verschil tussen ziek, gezond en gewond zijn herkennen.

1.10 De kleuters kunnen in concrete situaties gedragingen herkennen die bevorderlijk of schadelijk zijn voor hun gezondheid.

MENS EN MAATSCHAPPIJ

Mens

Ik en mezelf

1.1 De kleuters kunnen bij zichzelf onderkennen wanneer zij bang, blij, boos of verdrietig zijn en kunnen dit op een eenvoudige wijze uitdrukken.

Ik en de ander

1.5 De kleuters kunnen bij anderen gevoelens van bang, blij, boos en verdrietig zijn herkennen en kunnen meeleven in dit gevoel.

1.6 De kleuters weten dat mensen eenzelfde situatie op een verschillende wijze kunnen ervaren en er verschillend kunnen op reageren.

1.7 De kleuters kunnen een gevoeligheid tonen voor de behoeften van anderen.

Maatschappij

Sociaal-culturele verschijnselen

2.4 De kleuters herkennen vormen van afwijzend of waarderend reageren op het anders-zijn van mensen.

LICHAMELIJKE OPVOEDING

Zelfconcept en het sociaal functioneren

3.9 De kleuters kunnen in bewegingssituaties respectvol rekening houden met de veiligheid en de vermogens van andere kleuters en passen hun handelingen aan.

MUZISCHE VORMING

Beeld

1.1 De kleuters kunnen visuele waarneming en beeldend geheugen versterken en vergroten door beeldelementen te herkennen.

Drama

3.2 De kleuters kunnen zich inleven in personages en dingen uit de omgeving en deze uitbeelden.

NEDERLANDS

Nederlands spreken

2.3 De kleuters kunnen spreken over gevoelens als blijheid, angst, verdriet, verwondering.

2.10 De kleuters kunnen zich inleven in duidelijk herkenbare rollen en situaties en vanuit eigen verbeelding/beleving hierop inspelen.

WERKVORM 1

Prent zoekt verhaal

(© Djapo)[1]

lestijd ± 20 minuten

Doel

De kleuters verbeelden een ontbrekend deel van een prent en denken zo na over wat je bij Lina niet ziet, en beseffen dat kinderen eenzelfde situatie verschillend kunnen beleven.

Materiaal

- Een prent, knuffel of handpop van het personage Lina
- Per kleuter een kopie van de prent met wit silhouet van een kind (bijlage 2), of één grote prent om de opdracht klassikaal te doen.
- Potloden of stiften

Voorbereiding

- Print de prent met het witte silhouet (bijlage 2) voor elke kleuter.
- Kies een prent, knuffel of handpop die tijdens deze klasactiviteit Lina zal voorstellen.

1 Introduceer Lina, een fictief kind met PID, met een prent, een knuffel of een handpop. Vertel dat Lina er goed uitziet, maar vaak ziek en daarna moe is en soms naar de dokter moet. Vertel dat er in je lichaam kleine helpers zitten die je beschermen, en dat die bij Lina niet zo goed werken. Laat de knuffel of handpop van Lina zelf een kort 'vertellen' over haar afweerziekte:

- **Hallo, ik ben Lina! Ik speel heel graag buiten, maar ik ben vaak ziek en daarna zo moe dat dat niet lukt. Ik moet ook vaak naar de dokter. Ik heb namelijk PID. Dat is een moeilijk woord voor een afweerziekte.**
- **Iedereen heeft kleine helpers in zijn of haar lichaam die er samen voor zorgen dat we niet te snel ziek worden. Omdat ik PID heb, werken die helpers bij mij niet zo goed, of werken ze minder goed samen. Daardoor ben ik vaker ziek en word ik sneller moe dan andere kindjes.**

1 De werkvorm *Prent zoekt verhaal* komt uit de methode Creatief Denken van Djapo. Creatief denken is andere ideeën genereren dan degene die je gewoonlijk zou bedenken. Het is afwijken van de bewandelde paden in je hersenen, waardoor je een nieuw verband ontdekt tussen twee elementen of contexten dat je daarvoor nog niet had gezien. Meer weten over creatief denken? www.djapo.be

Bespreek ook kort hoe je lichaam zichzelf beschermt, zodat de kleuters zich iets kunnen voorstellen bij die helpers.

- Je huid is als een muur rond je lichaam. Ziektekiemen geraken daar niet door. Maar als je een wondje hebt, is er even een deurtje open waarlangs ziektekiemen naar binnen kunnen. Ziektekiemen kunnen ook naar binnen komen langs andere openingen in je lichaam, zoals je mond en je neus. Gelukkig hebben we allemaal kleine helpers in ons lichaam die ervoor zorgen dat ziektekiemen die binnenkomen ons meestal niet ziek kunnen maken.
- **Waarom ontsmetten we een wondje en doen er nadien een pleister op?**
- **Wie heeft er in jouw lichaam werk als er toch een ziektekiem binnenkomt?**

Bespreek kort.

- **Ben jij al eens ziek geweest? Hoe voelde dat?**
- **Kan je aan de buitenkant altijd zien of iemand ziek is?**

Maak duidelijk dat de kleuters de ziekte van Lina niet kunnen krijgen.

- Lina is geboren met PID, waardoor haar helpers niet goed werken. Dat kan je niet van iemand anders krijgen, zoals dat bij een verkoudheid wel kan.

2

Geef elke kleuter de prent met wit silhouet van een kind (bijlage 2). Je kan de opdracht ook klassikaal doen met één grote prent.

Vertel dat het witte silhouet Lina is.

- **Wat zie je?**
- **Wat zou er in de afbeelding aan het gebeuren zijn?**
- **Hoe voelt Lina zich in deze situatie, denk je? Waarom denk je dat?**

Elke kleuter denkt individueel (of samen) na over hoe Lina zich zou voelen in deze situatie, en verduidelijkt dit door een gezicht/smiley te tekenen in het witte silhouet van Lina.

Geef eventueel enkele voorbeelden van mogelijke gevoelens, en waarom Lina zich zo zou kunnen voelen:

→ *Verdrietig, of alleen, omdat ze graag wil meespelen met haar vriendjes.*
→ *Blij, omdat ze haar vriendjes ziet spelen.*
→ *Moe, omdat ze net heeft meegespeeld met haar vriendjes en nu even moet rusten.*
→ *Bezorgd, omdat ze straks naar de dokter moet.*
→ *Droevig, omdat ze niet mee op klasuitstap kan.*

3 Bespreek de verschillende tekeningen. Reflecteer over het resultaat en het denkproces van de kleuters, en leg het verband met het dagelijkse leven.

- **Hoeveel verschillende mogelijkheden hebben we getekend?**
- **Wat boeiend dat er zoveel verschillende mogelijkheden lijken te zijn. Hoe zou dat komen, denken jullie?**

- **Wat zou Lina fijn vinden dat jij doet, mocht jij een van haar vriendjes zijn?**
  → *Aan Lina vragen hoe het met haar gaat.*
  → *Samen met Lina een rustiger spelletje spelen, zodat ze op krachten kan komen. Want blijven bewegen is goed, ook als je je een beetje moe voelt.*
- **Heb je het al eens meegemaakt dat je samen met een groep ideeën bedenkt? Waar was dat? Waarover dacht je na?**

WERKVORM 2

Ik ben nodig

(© Djapo)[2]

lestijd ± 20 minuten

Doel

De kleuters ontdekken wie en wat Lina nodig heeft om zich goed te voelen en mee te doen, en tonen daar gevoeligheid voor.

Materiaal

- Personagekaartjes voor de helpers en de mensen rond Lina (bijlage 3), eentje per kleuter

Voorbereiding

- Print de personagekaartjes (bijlage 3) zodat elke kleuter één kaartje/personage heeft. Meerdere kleuters mogen hetzelfde kaartje krijgen.
- Zet de stoelen of de kussens in een kring.
- Doe je deze werkvorm los van de andere werkvormen? Introduceer dan eerst Lina zoals in de stap 1 van werkvorm 1, zodat de kleuters weten wie Lina is en wat PID is.

1

Geef elke kleuter een personagekaartje (bijlage 3):

- De kleine helpers in het lichaam van Lina
- De mama of papa
- De juf
- Een vriendje
- De dokter
- Een broertje of zusje

Vertel nog niet waarom je hen deze rol toewijst.

2

De kleuters gaan samen in een kring zitten. Ga zelf in het midden zitten en vertel dat jij tijdens deze oefening Lina speelt.

2 De werkvorm *Ik ben nodig* komt uit de methode Systeemdenken van Djapo. Systeemdenken ondersteunt leerlingen in het onderzoeken van onze complexe wereld door bewust op zoek te gaan naar verbanden. Systeemdenken zorgt voor een genuanceerd wereldbeeld dat rekening houdt met de verschillende standpunten in een verhaal. Zo leer je om je oordeel uit te stellen vooraleer een standpunt in te nemen, en krijg je meer inzicht in complexe thema's. Meer weten over systeemdenken? www.djapo.be

3 Vraag de kleuters vervolgens wie of wat Lina (jijzelf) allemaal nodig heeft in haar leven.

De kleuters die denken dat zij nodig zijn in het leven van Lina, zetten een stap naar voren (richting het midden van de kring) en gebruiken de zin “Ik ben nodig, want …”.

- **Waarom ben jij nodig voor Lina?**
- **Wat heb jij (in jouw rol) zelf nodig?**

Daarna stapt de kleuter achteruit, in de kring.

4 Rond af met enkele reflectievragen over het resultaat en het denkproces van de kleuters.

- **Kon je vlot bedenken wie/wat Lina nodig heeft?**
- **Zag je de verbanden?**
- **Welke verbanden vond je verrassend of nieuw om te horen?**
- **Wie of wat heeft Lina nodig om zich goed te voelen?**
  → *De helpers in haar lichaam, maar ook de mama, de juf en haar vriendjes.*
- **Wat gebeurt er als een van de helpers in het lichaam niet goed werkt?**
  → *Dan wordt Lina sneller ziek of moe. Daarom heeft ze soms wat meer hulp nodig.*
- **Wat kan de juf doen als Lina moe is in de klas?**
  → *Lina even laten rusten, of een rustig hoekje voorzien waar Lina op krachten kan komen.*
- **Wat kan een vriendje doen als Lina niet kan meespelen?**
  → *Naast Lina komen zitten, of samen iets rustig doen.*
- **Wat zou er gebeuren als niemand weet dat de helpers in het lichaam van Lina niet goed werken?**
  → *Dan begrijpt niemand waarom Lina zo vaak moe of ziek is. Misschien denken de andere kindjes dan dat Lina gewoon niet wil meespelen.*
- **Waarom is het belangrijk dat de mensen rond Lina weten wat er aan de hand is?**
  → *Omdat ze Lina dan geloven als ze zegt dat ze moe is en haar kunnen helpen.*
- **Wat heb je tijdens deze werkvorm onderzocht?**

WERKVORM 3

Gevoelensschijf

(© Djapo)

lestijd ± 15 minuten

Doel

De kleuters herkennen en benoemen gevoelens bij zichzelf en bij Lina rond onzichtbaar ziek zijn, en leven mee.

Materiaal

- Een gevoelensschijf (bijlage 4) per kleuter of één grote gevoelensschijf om samen rond te werken
- Een wasknijper per kleuter (zorg er in het geval van een gemeenschappelijke gevoelensschijf voor dat de kleuters elk een duidelijk herkenbare wasknijper hebben, bijvoorbeeld in een specifieke kleur of met hun naam erop)
- Korte fictieve situaties uit een dag van Lina (bijlage 5)

Voorbereiding

- Lees de situaties in bijlage 5 en kies een situatie om mee te starten.
- Print de gevoelensschijf (bijlage 4) per kleuter, of hang één grote gevoelensschijf op.
- Doe je deze werkvorm los van de andere werkvormen? Introduceer dan eerst Lina zoals in de stap 1 van werkvorm 1, zodat de kleuters weten wie Lina is en wat PID is.

1

Geef elke kleuter een gevoelensschijf (bijlage 4) en een wasknijper, of voorzie één grote gevoelensschijf om samen rond te werken.

Overloop samen de verschillende emoticons op de gevoelensschijf en welke gevoelens zij herkennen, bijvoorbeeld:

- bang
- nieuwsgierig
- boos
- blij
- verward
- verdrietig
- verrast

2

Vertel een kort verhaal over een situatie waarin Lina geconfronteerd wordt met moeilijkheden van leven met PID, al dan niet met iemand die daar actief rekening mee houdt (bijlage 5).

Vraag de kleuters hoe Lina zich zou voelen in deze situatie.

- **Hoe zou Lina zich voelen in dit verhaal, denk je?**
  → *Misschien verdrietig omdat ze niet mee kan, maar ook blij als een vriendje bij haar blijft.*

Peil daarna naar de gevoelens van de kleuters bij dit verhaal.

- **Hoe voel jij je bij dit verhaal?**

De kleuters plaatsen hun wasknijper bij de emoticon die hun gevoel het best omschrijft. Laat eventueel enkele kleuters aan het woord.

- **Wie wil zijn/haar gevoel delen met de klas?**
- **Kan je er iets meer over vertellen?**

3

- Rond af met enkele reflectievragen over het resultaat en het denkproces van de kleuters.
- **Hoe vond je het om een gevoel te kiezen? Twijfelde je tussen meerdere gevoelens?**
- **Hoe vond je het om dat gevoel te benoemen? Was het duidelijk hoe je je voelde?**
- **Hoe vond je het om je gevoel te delen met de klas?**

LET OP

Gevoelens zijn persoonlijk. Niemand kan voor jou bepalen hoe je je voelt. Je hebt dan ook respect voor de gevoelens die anderen met je delen. Je verplicht niemand om zijn of haar gevoelens met de hele klas te delen als die dat niet wil.

WERKVORM 4

Uitbeelden

lestijd ± 25 minuten

Doel

De kleuters leven zich in en beelden uit hoe het is om onzichtbaar ziek te zijn.

Materiaal

- Korte fictieve situaties uit een dag van Lina (bijlage 5)
- *Optie:* Een prent, knuffel of handpop van het personage Lina

Voorbereiding

- Maak wat ruimte in het klaslokaal zodat de kleuters kunnen bewegen.
- Lees de situaties in bijlage 5 en kies een situatie om mee te starten.
- Kies eventueel een prent, knuffel of handpop die tijdens deze klasactiviteit Lina zal voorstellen.
- Doe je deze werkvorm los van de andere werkvormen? Introduceer dan eerst Lina zoals in de stap 1 van werkvorm 1, zodat de kleuters weten wie Lina is en wat PID is.

1

Warm samen op. Laat de kleuters met hun lichaam en gezicht tonen hoe ze eruitzien als ze zich heel goed voelen, en daarna hoe ze eruitzien als ze heel moe zijn. Benoem samen wat je ziet.

- **Hoe ziet iemand eruit die vol energie zit? En iemand die heel moe is?**
- **Kan je aan de buitenkant altijd zien hoe iemand zich vanbinnen voelt?**

2

Vertel een kort verhaal over een situatie waarin Lina geconfronteerd wordt met moeilijkheden van leven met PID, al dan niet met iemand die daar actief rekening mee houdt (bijlage 5).

Laat de kleuters het verhaaltje in kleine groepjes of klassikaal uitbeelden. Eén kleuter (of de leerkracht met de handpop) speelt Lina, de andere kleuters spelen de kinderen rond haar. Speel de situatie eerst zonder woorden, alleen met gezicht en lichaam, en daarna met woorden. Bespreek.

- **Hoe beweegt Lina als ze moe is? Hoe kijkt ze?**
- **Wat doen de andere kinderen? Hoe zou Lina willen dat ze doen?**
  → *Lina gaat langzaam zitten en zucht. Een vriendje komt naast haar zitten in plaats van weg te lopen. Samen doen ze rustig verder aan de activiteit, want blijven bewegen helpt tegen vermoeidheid.*

3 Rond af met enkele reflectievragen over het resultaat en het denkproces van de kleuters.

- **Hoe voelde het om Lina te spelen? En om een kindje rond Lina te spelen?**
- **Was het moeilijk om iets te tonen zonder woorden? Waarom?**
- **Wat begrijp je nu beter over hoe Lina zich voelt?**
  - → *Dat je van buiten niet altijd ziet dat iemand moe of ziek is.*
  - → *Dat het fijn is als iemand naast je komt zitten als je je niet goed voelt.*
- **Hoe kan Lina toch blijven meedoen, ook als ze zich niet zo fit voelt?**
  - → *Ze kan rustiger meespelen, met een rustige rol of in een trager spel.*

WERKVORM 5

Siamese rups

(© Djapo)[3]

lestijd ± 35 minuten

Doel

De kleuters onderzoeken de gevolgen van onzichtbaar ziek zijn als een kettingreactie, en ontdekken dat één gebeurtenis meerdere gevolgen kan hebben, zowel positief als negatief.

Materiaal

- Korte fictieve situaties uit een dag van Lina (bijlage 5)
- 12 hoepels
- 12 groene en 12 rode voorwerpen

Voorbereiding

- Lees de situaties in bijlage 5 en kies een situatie om mee te starten, afhankelijk van waar je de gevolgen van wil onderzoeken. Formuleer op basis van die situatie een startzin die nog alle kanten op kan om samen een gevolgenketting rond te maken. De startzin bevat dus alleen de eerste gebeurtenis, en nog niet hoe de anderen reageren of wat het gevolg is. Zo kunnen de kleuters zowel fijne als niet fijne gevolgen bedenken. Voor situatie 1 of 4 kan dat bijvoorbeeld zijn:

  → Als Lina (zegt dat ze) niet kan meespelen, dan …

- Doe je deze werkvorm los van de andere werkvormen? Introduceer dan eerst Lina zoals in de stap 1 van werkvorm 1, zodat de kleuters weten wie Lina is en wat PID is.

1

Vertel een kort verhaal over een situatie waarin Lina geconfronteerd wordt met moeilijkheden van leven met PID, al dan niet met iemand die daar actief rekening mee houdt (bijlage 5).

Vertel de startzin voor de gevolgenketting aan de kleuters, bijvoorbeeld voor situatie 1:

→ Als Lina (zegt dat ze) niet kan meespelen, dan …

Vraag een kleuter naar voren en laat de kleuter de zin herhalen.
Leg een eerste hoepel op de grond en laat de kleuter in de eerste hoepel gaan staan, zodat hij of zij het hoofd van de rups vormt.

3 De werkvorm *Siamese rups* komt uit de methode Systeemdenken van Djapo. Systeemdenken ondersteunt leerlingen in het onderzoeken van onze complexe wereld door bewust op zoek te gaan naar verbanden. Systeemdenken zorgt voor een genuanceerd wereldbeeld dat rekening houdt met de verschillende standpunten in een verhaal. Zo leer je om je oordeel uit te stellen vooraleer een standpunt in te nemen, en krijg je meer inzicht in complexe thema's. Meer weten over systeemdenken? www.djapo.be

Vraag nu twee kleuters naar voren. Laat hen om de beurt de zin herhalen en afmaken door een mogelijk gevolg te bedenken. Vraag uitdrukkelijk naar twee verschillende mogelijke gevolgen, bijvoorbeeld:

→ *Als Lina zegt dat ze niet kan meespelen, dan geloven de andere kinderen haar niet.*

→ *Als Lina (zegt dat ze) niet kan meespelen, dan komt een vriendje bij haar zitten.*

Leg twee hoepels naast de eerste hoepel, de ene wat hoger en de andere wat lager, en laat elk van de twee kleuters in een hoepel plaatsnemen. Zo krijgt de rups twee staarten. Dat is waarom deze rups een 'Siamese' rups heet.

Evalueer kort de impact hiervan op Lina.

· **Is dit fijn voor Lina?**

Geef de kleuter die in de hoepel stapt een groen voorwerp in de hand als de kleuter denkt dat dit gevolg fijn is voor Lina, en een rood voorwerp als die denkt dat dit gevolg niet fijn is voor Lina. Twijfelt een kleuter? Geef dan een groen én een rood voorwerp, één in elke hand.

2

Werk eerst één staart van de rups verder uit. Maak een nieuwe zin met het antwoord op de vorige en vertel deze aan de kleuters, bijvoorbeeld:

→ *Als de andere kinderen Lina niet geloven, dan …*

Vraag opnieuw een kleuter om de zin af te maken.

→ *Als de andere kinderen Lina niet geloven, dan speelt Lina niet mee (terwijl ze eigenlijk wel zou kunnen meespelen als het spel rustiger zou zijn).*

Leg een volgende hoepel achter deze hoepel en laat de kleuter daarin plaatsnemen, zodat de rups langer wordt.

Evalueer opnieuw kort de impact op Lina en geef de kleuter een groen of rood voorwerp naargelang wat de kleuter denkt.

Ga zo verder en kom tot een levende gevolgenketting, waarbij de kleuters stapsgewijs een rups vormen met steeds meer hoepels.

→ *Als Lina niet meespeelt, dan beweegt ze niet.*

→ *Als Lina niet beweegt, dan voelt ze zich mogelijk minder fit en wordt ze misschien (nog) sneller ziek.*

Elke kleuter die plaatsneemt in een nieuwe hoepel maakt luidop een 'als-dan'-zin. Laat de kleuters eventueel handen vasthouden.

3

Werk nu de tweede staart van de rups uit, die vertrekt van het andere gevolg bij de kop. Ga op dezelfde manier te werk en maak telkens een nieuwe zin met het antwoord op de vorige, en evalueer telkens de impact op Lina.

→ *Als een vriendje bij Lina komt zitten, dan voelt Lina zich gezien/begrepen.*

→ *Als Lina zich gezien/begrepen voelt, dan durft ze te vragen of ze op een rustiger tempo kan meedoen.*

4 Kijk samen naar de Siamese rups. Loop de staarten één voor één af en laat elke kleuter zijn of haar zin nog eens luidop zeggen. Tel daarna samen de groene en de rode voorwerpen in elke staart.

Rond af met enkele reflectievragen over het resultaat en het denkproces van de kleuters.

- **Hoe was het om dergelijke gevolgen te bedenken?**
- **Kon je vaak meerdere gevolgen bedenken? Hoe komt dat?**
- **Waren de meeste gevolgen die we bedachten fijn of niet fijn voor Lina? Hoe komt dat, denk je?**
- **Wat maakte het verschil tussen de twee staarten van onze rups?**
  → *In de ene staart geloven de kinderen Lina niet, in de andere komt er iemand bij haar zitten.*
- **Wat gebeurt er als niemand Lina gelooft?**
  → *Als niemand Lina gelooft, dan voelt ze zich alleen en heeft ze misschien nog meer rust nodig.*
- **Wat gebeurt er als iemand aan Lina vraagt hoe het met haar gaat?**
  → *Als iemand aan Lina vraagt hoe het met haar gaat, dan voelt ze zich mogelijk beter en durft ze te zeggen wat ze nodig heeft.*
- **Wat kan Lina nog wel doen, ook als ze zich nog niet helemaal beter voelt?**
  → *Lina kan een rustiger spel meespelen of een rustige rol nemen. Dan beweegt ze toch mee en hoort ze erbij.*

TIPS

Gevolgen bedenken kan moeilijk zijn voor kleuters. Deze vijf ingrepen kunnen de oefening haalbaarder maken:

- Herhaal telkens de volledige zin luidop, zodat de kleuter alleen nog het einde moet aanvullen. Laat de kleuter in de hoepel de zin daarna zelf herhalen.
- Vraag na elk voorstel aan de andere kleuters of ze het ermee eens zijn, en besluit samen of de zin klopt.
- Blijf bij dezelfde vraag, in plaats van die elke keer anders te formuleren.
  - **Wat gebeurt er dan met Lina?**
- Loopt een kleuter vast? Bied dan twee mogelijkheden aan en laat kiezen. Kiezen is mogelijk gemakkelijker dan bedenken.
  - **Denk je dat de kinderen Lina geloven, of denk je dat ze gewoon verder spelen?**
  - **Denk je dat Lina zich dan beter voelt, of net verdrietiger?**
- Laat de kleuter het gevolg eerst uitbeelden en het daarna pas zeggen, zoals in werkvorm 4.

SLOT

afspraken voor onze klas

lestijd ± 15 minuten

Doel

De kleuters vertalen wat ze ontdekten naar concrete afspraken voor de eigen klas.

Materiaal

- Een praatstok of een ander praatvoorwerp

1

Sluit af met een kringgesprek rond de centrale vraag.

- **Wat kunnen wij doen zodat Lina er toch bij hoort?**

Blijf daarbij op groepsniveau: het gaat over hoe deze klas met elkaar omgaat, niet over één kleuter. Zet dus nooit een eventuele kleuter met PID in de kijker.

Laat een praatstok of een ander praatvoorwerp rondgaan: wie het voorwerp vasthoudt, mag één ding zeggen of tonen dat hij of zij voor Lina wil doen. Wie niets wil zeggen, geeft het voorwerp gewoon door.

- **Wat zou jij doen als Lina op de bank zit omdat ze nog niet helemaal beter is?**
  - → *Naast Lina gaan zitten.*
  - → *Vragen hoe het met haar gaat.*
  - → *Vragen of ze wil meedoen op haar eigen tempo.*

Stel daarna de vraag:

- **Hoe kunnen we samen spelen zodat Lina ook kan meedoen, ook als ze moe is?**

Speel samen een kort bewegingsspel en pas het al spelende samen aan zodat iemand die moe is toch kan meedoen, bijvoorbeeld door een rustige rol te voorzien of door trager te spelen. Laat de kleuters zelf voorstellen doen en meteen uitproberen.

- **Wat passen we aan zodat iedereen kan meedoen, ook wie moe is?**
  - → *Samen een rustig spelletje kiezen.*
- **Beeld eens uit met je lichaam: hoe kijk je als je Lina vraagt of het goed met haar gaat?**

2 Maak samen ook een afspraak over ziek zijn en over terugkomen na een afwezigheid.

- **Wat doen we als iemand van ons verkouden is of koorts heeft, zodat Lina niet zieker wordt?**
  - → *Thuisblijven*
  - → *Niezen in je elleboog*
  - → *Goed je handen wassen*
  - → *Het raam even openzetten.*
- **Lina is een hele week ziek geweest. Wat doen wij op de dag dat ze terugkomt?**
  - → *Vertellen wat ze gemist heeft*
  - → *Haar plaatsje vrijhouden*
  - → *Samen iets rustigs doen*
- **Hoe zou Lina zich voelen als wij dit allemaal doen?**

3 Sluit af door de kleuters samen ‘Lina’ (de knuffel of handpop) een zwaai, een duim omhoog of een groepsknuffel te laten geven, zodat het gevoel van erbij horen ook lijfelijk wordt.

Begrippenlijst

- **De helpers:** zo noemen we het afweersysteem in dit pakket (“De helpertjes in je lichaam”).
- **Ziektekiemen:** zo noemen we de indringers zoals bacteriën, virussen en schimmels (“Hele kleine beestjes die je niet kan zien en waar je ziek van kan worden”).
- **Afweerziekte:** een eenvoudig en algemeen woord voor wat PID is (“Haar helpertjes werken niet zo goed”).
- **PID:** de echte naam van Lina’s afweerziekte.
- **Besmettelijk:** “iets wat je aan iemand anders kan doorgeven, bijvoorbeeld als je hoest of niest”. Belangrijk om te benadrukken: een verkoudheid is besmettelijk, de afweerziekte van Lina niet.
- **Moe:** bij Lina gaat het niet om de moeheid van na een drukke dag, maar om een vermoeidheid die blijft, ook na het slapen.

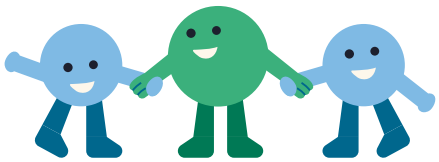
Wat als een kleuter dit vraagt?

- **“Gaat Lina dood?”**
  Nee. Lina is wel vaker ziek dan jij, maar ze wordt ook telkens weer beter. De dokters weten heel goed hoe ze haar kunnen helpen.
- **“Kan ik dat ook krijgen?”**
  Nee, Lina is zo geboren. Je kan PID niet krijgen van iemand anders.
- **“Maar ze ziet er niet ziek uit?”**
  Je kan aan de buitenkant niet zien hoe iemand zich vanbinnen voelt. Daarom is het zo belangrijk dat we Lina geloven als ze zegt dat ze moe is.
- **“Wordt ze nog beter?”**
  Na elke keer ziek zijn wordt ze weer beter, ja, maar de afweerziekte zelf blijft. Daar krijgt ze medicijnen voor, zodat ze minder vaak ziek wordt.
- **“Waarom mag zij rusten en de andere kindjes niet?”**
  Omdat haar lichaam dat nu nodig heeft. Als een ander kindje iets nodig heeft, dan zorgen we daar ook voor. Niet iedereen heeft altijd hetzelfde nodig.
- **“Doet die prik pijn?”**
  Een beetje, maar veel minder dan je denkt. Lina krijgt eerst een pleistertje dat haar huid een beetje slaperig maakt. En de verpleegkundige is heel lief en legt alles uit.
- **“Komt het omdat ze niet goed eet?”**
  Nee, en het is ook niemands schuld. Het is gewoon zo bij haar.
- **“Mijn mama is ook altijd ziek, heeft zij dat ook?”**
  Dat weet ik niet, en dat kan ik ook niet zien. Mensen kunnen om heel veel verschillende redenen vaak ziek zijn.
- **“Bestaat Lina echt?”**
  Lina is verzonnen, maar er bestaan wel echt kinderen zoals zij. Misschien ken je zonder dat je het weet zelf wel een kindje met PID.

Prent met wit silhouet

Personagekaartjes

De kleine helpers
in het lichaam

De juf

De mama of papa

Een vriendje

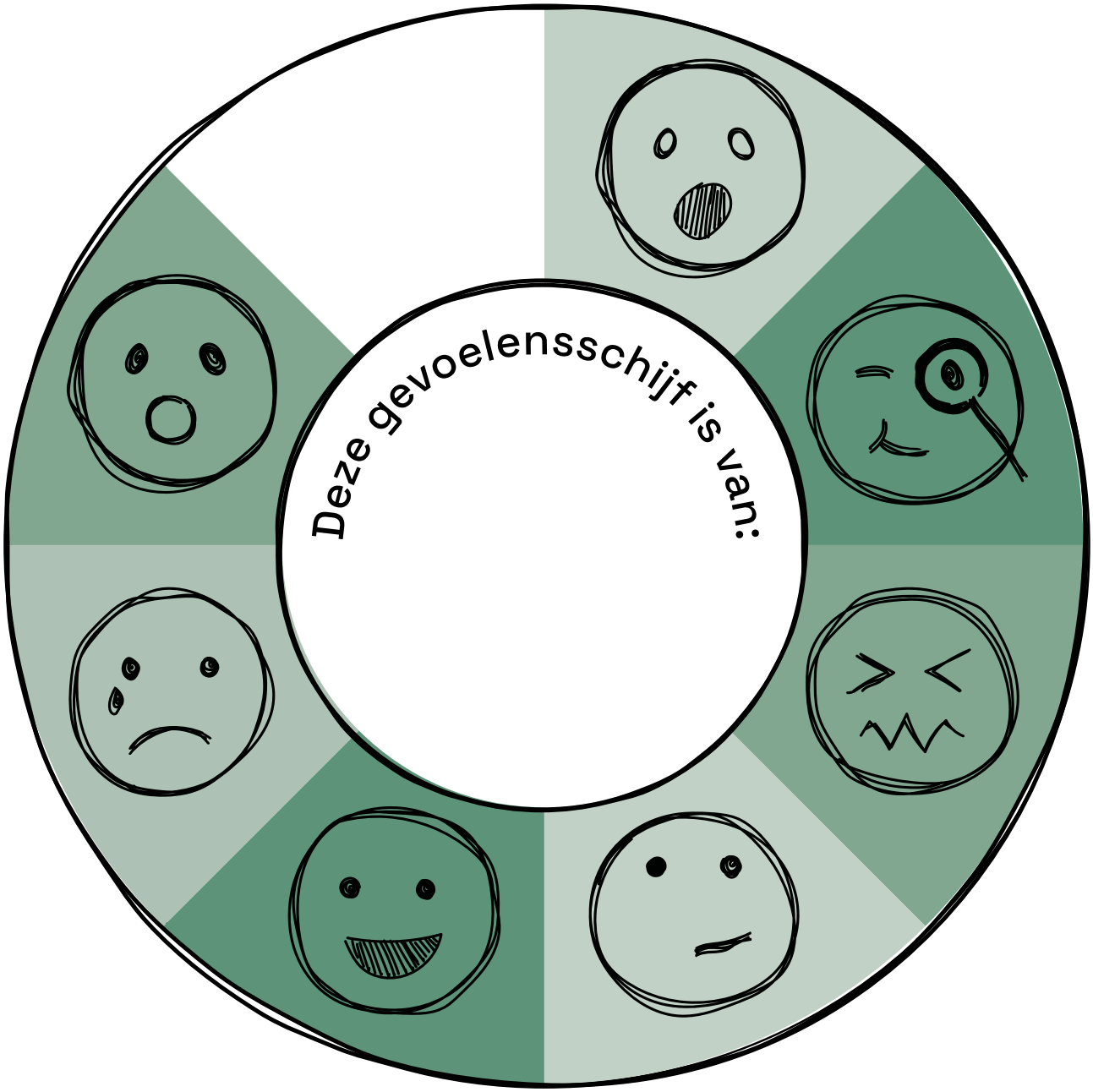

De dokter

Een broertje of zusje

Gevoelensschijf

Situaties uit een dag van Lina

1. Verstoppertje op de speelplaats
Het is speeltijd. De kinderen rennen de speelplaats op om verstoppertje te spelen. Lina wil zo graag meedoen, maar ze is ziek geweest en haar benen zijn nog slap. Lina zegt tegen de andere kinderen dat ze niet kan meespelen omdat ze zich niet goed voelt. De kinderen kijken naar haar. “Waarom niet, je ziet er helemaal goed uit?!”, roepen ze. En ze lopen weg om verder te spelen. Lina gaat op het bankje zitten en kijkt hoe de anderen zich verstoppen. Je kan het niet aan haar zien, maar Lina is nog niet helemaal beter. Ze vindt het jammer dat niemand haar gelooft. Een rustiger spel zou ze wel kunnen meespelen.

2. Naar de dokter
Door het raam hoort Lina de andere kinderen lachen. Ze wil graag buiten zijn bij haar vriendjes. Vandaag schijnt de zon en mogen de kinderen buiten spelen, maar Lina gaat niet mee naar buiten. Haar mama komt haar zo meteen halen om naar de dokter te gaan. De dokter zal dan kijken hoe het gaat met de kleine helpers in het lichaam van Lina. Soms krijgt Lina ook een medicijn dat helpers komt bijgeven, omdat ze er zelf te weinig heeft.

3. De schooluitstap
Morgen gaat de klas van Lina op uitstap naar het bos. Alle kinderen zijn blij en praten erover. Lina mag niet mee, want de dag zou veel te lang en te vermoeiend zijn voor haar. De volgende ochtend zwaait Lina de bus uit. Ze had zo graag meegewild.

4. In de zandbak
De kinderen spelen samen in de zandbak en graven diepe putten. Lina zit op een bankje, want ze is net ziek geweest en ze voelt zich nog te slap om mee te graven in het zand. Ze kijkt een beetje verdrietig naar de andere kinderen. Dan komt Ekrem naast haar zitten. “Zullen we samen rustig tekeningen maken in het zand?”, vraagt Ekrem. Lina lacht. “Graag!”

5. Een klasgenootje is verkouden
In de kring zit Lina naast Merel. Merel niest en snuit haar neus. “Ik ben een beetje verkouden”, zegt Merel. Voor Merel is dat niet zo erg, over een paar dagen is ze weer beter. Gelukkig weet de juf dat een gewone verkoudheid voor Lina veel zwaarder kan zijn, omdat de helpers in haar lichaam niet goed genoeg werken om een verkoudheid snel te stoppen. De juf zet het raam open en vraagt Merel om steeds goed in haar elleboog te niezen.

6. Lina komt terug
Lina is een hele week niet naar school geweest omdat ze ziek was. Vandaag is ze er weer. In de kring vertelt de juf wat de klas allemaal gedaan heeft, en Juul toont een tekening die de klas voor Lina maakte. Lina is blij dat ze er weer bij is, maar ze is ook nog een beetje slap. Ze weet niet goed of ze straks mee verstoppertje zal kunnen spelen op de speelplaats.

7. Lina krijgt een prik
Vandaag gaat Lina niet naar school. Ze zit met haar mama in de wachtzaal van het ziekenhuis. Op haar arm plakt al een tijdje een pleistertje dat haar huid een beetje slaperig maakt, zodat ze van de prik bijna niets voelt. Toch vindt Lina het een klein beetje eng. Terwijl Lina de andere kant op kijkt, legt de verpleegkundige uit dat ze een spuitje gaat zetten. “Klaar”, zegt de verpleegkundige al. Daarna moet Lina nog een hele tijd stil blijven zitten, terwijl het medicijn heel traag naar binnen druppelt. Lina kleurt ondertussen een tekening. “Door dit medicijn word je minder vaak ziek”, zegt haar mama. Voor ze naar huis gaan, mag Lina een sticker uitkiezen.

Bronnen

KID Fonds. (z.d.). *KID Fonds voor kinderimmuundeficiënties.* Geraadpleegd op 10 juli 2026, https://steun.kuleuven.be/fondsen/geneeskunde/kids-fonds

BePOPI. (z.d.). *Wat is een primaire immuundeficiëntie (PID)?* Geraadpleegd op 10 juli 2026, https://bepopi.be

Bubble ID. (z.d.). *Vaak ziek.* Geraadpleegd op 13 juli 2026, https://www.bubbleid.be/nl/vaak-ziek

International Patient Organisation for Primary Immunodeficiencies. (z.d.). *About primary immunodeficiencies.* Geraadpleegd op 13 juli 2026, https://ipopi.org

UZ Leuven. (2026). *Primaire immuundeficiënties (PID).* Geraadpleegd op 13 juli 2026, https://www.uzleuven.be/nl/primaire-immuundeficienties-pid

VIB. (z.d.). *Afweer en immuniteit.* Geraadpleegd op 14 juli 2026, https://vib.be/nl/node/154

Colofon

Redactie: Bram Speleman
Vormgeving: Sofie Moons

© 2026 / Djapo

Foto titelpagina: © Shutterstock

Djapo vzw
Ortolanenstraat 6
3010 Kessel-Lo
0460 95 71 01
info@djapo.be
www.djapo.be

Dit lespakket kwam tot stand binnen het project Binnenstebuiten, mogelijk gemaakt door De Warmste Week (Koning Boudewijnstichting).

De inhoud van dit lespakket werd nagelezen door BePOPI vzw en gevalideerd door Prof. Dr. Isabelle Meyts, kinderimmunologe in UZ Leuven.